

RECENZJA

rozprawy doktorskiej ks. mgr. lic. Dawida Pietrasa:

Nadzwyczajna forma rytu rzymskiego.

Obrzędy liturgii i pozycja prawna wspólnot po II Soborze Watykańskim

napisanej pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. Józefa Wroceńskiego
kierownika Katedry Ustroju Kościoła i Kanonicznych Form Życia Konsekrowanego
na Wydziale Prawa Kanonicznego
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

1. Podstawa wykonania recenzji

Recenzję opracowano na podstawie pisma Dziekana Wydziału Prawa Kanonicznego ks. prof. UKSW dra. hab. Marka Stokłosa z dn. 7.07.2020 r. (L.dz. 24/2020) zawierającego meritum uchwały Rady Dyscypliny Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie podjętej na posiedzeniu w dniu 30.06.2020 r. Uchwała dotyczy rozprawy doktorskiej autorstwa ks. mgr. lic. Dawida Pietrasa.

Mając na uwadze wciąż niemające zainteresowanie wiernych Kościoła rzymskokatolickiego liturgią sprzed Soboru Watykańskiego II, z należyтым uznaniem należy przyjąć opracowanie poddane niniejszej recenzji, które w sposób bardzo dogłębny i wnikliwy ukazuje wieloaspektowość *nadzwyczajnej formy rytu rzymskiego*. Należy podkreślić, trafność ujęcia poruszonego tematu przez ks. mgr. lic. Dawida Pietrasa. Opracowanie dotyczące *wcześniejszej formy rytu rzymskiego* odzwierciedla tło reformy liturgii dokonującej się już od początku XX wieku, poprzez nauczanie ojców *Vaticanum II*, aż po posoborową reformę obrzędów. Zasadniczo praca ks. Pietrasa prowadzi czytelnika ku normom okresu ostatnich kilkunastu lat, zarówno w obszarze IV księgi kodeksowej jak i II księgi, gdzie mowa o wspólnotach związanych z reformą liturgiczną, a których status kanoniczny uległ zmianie w nieodległym czasie. W ten sposób ujęta problematyka z jednej strony pokazuje drogę modelowania aktów prawnych w interesującej nas materii, a z drugiej strony osadza prawnie wspólnoty celebrujące tę liturgię, czyli wskazuje na ich aktualny status prawny. Dysertacja zatytułowana: *Nadzwyczajna forma rytu rzymskiego. Obrzędy liturgii i pozycja prawna wspólnot po II Soborze Watykańskim* zostanie poddana recenzji w trzech aspektach: metodologicznym, merytorycznym i formalnym.

2. Metodologiczna wartość rozprawy

Monografia, która składa się z wykazu skrótów, wstępu, sześciu rozdziałów, zakończenia, oraz obszernej bibliografii, a także z dwóch dodatków: 1/ odpowiedzi Papieskiej Komisji *Ecclesia Dei* na zapytania Autora rozprawy recenzowanej (s. 540-551) i 2/ autorskiej propozycji *Statutu duszpasterstwa wiernych liturgii w nadzwyczajnej formie rytu rzymskiego* dla poszczególnych diecezji (s. 552-559). Zabrakło jedynie na tym etapie streszczenia w języku obcym. Układ rozprawy ukazuje proces postępowania badawczego. We wstępie zostały zawarte istotne dla efektywności badań elementy, a mianowicie: dokonano krótkiego wprowadzenia historyczno-teologiczno-iurydycznego do zasadniczej problematyki rozprawy; wyjaśniono konstrukcję znaczeniową tytułu opracowania, jednocześnie określono cel rozprawy, następnie zarysowano wykorzystane rozliczne źródła i literaturę przedmiotu oraz przedstawiono metody naukowe którymi posłużono się w redakcji opracowania (s. 16-23). Poszczególne części – rozdziały zostały wkomponowane w następujący klucz: wprowadzenie w zagadnienie poprzez przybliżenie pojęć i kluczowych zagadnień, następnie dwa rozdziały traktują o unormowaniach regulujących obrzędy liturgii w formie nadzwyczajnej, kolejne dwa rozdziały poddają analizie prawnej wspólnoty celebrujące wspomnianą formę liturgii, a na końcu Autor pozbierał rozmaite zagadnienia stanowiące ciekawe ubogacenie problematyki wątkami wcześniej nieporuszonymi. Ta ostatnia część ma charakter zasadniczo teologiczno-liturgiczny. Całość dopełnia zakończenie, w którym Autor sformułował zwięzłe wyniki badań.

W bardzo obszernym spisie skrótów (s. 9-14) Autor nie popełniła błędów, przytaczając zastosowane znaki z ogromną pieczołowitością zadbał o harmonię między zastosowanymi skrótami, a ich wykazem. Z jeszcze większym uznaniem należy ocenić bibliografię. Została ona podzielona na źródła i literaturę, ale pierwsza część, dla przejrzystości, została pogrupowana na mniejsze bloki. Podział jest logiczny, poprawny i bardzo estetyczny. Całość bibliografii zamieszczono na stronach od 446 do 551, ponad sto stron, z tego ok. połowa to źródła i druga to literatura. Taki efekt świadczy o tym, że ks. Pietras przeprowadził mrówczą pracę naukową. Kieruję ogromne uznanie w kierunku młodego Badacza. Nadto należy wspomnieć, że precyzja Piszącego została tak dopracowana, że niemal nie brakuje w tych zapisach znaków interpunkcyjnych.

Należy dodać właściwy dobór i poprawne wykorzystanie w rozprawie zastosowanych metod. We *Wstępie* dysertacji Autor wymienia zastosowane metody badawcze. Pierwsza to metoda dogmatyczno-prawna polega na analizie istniejących uregulowań jurydycznych, a druga to metoda historyczno-prawna, którą posługuje się w analizie dokumentów historycznych. Ponadto w rozprawie można dostrzec metodę syntezy wyników badań, dzięki której można prześledzić przenikanie na poszczególnych etapach obowiązywania poszczególnych aktów prawnych. Przebadanie asymilacji decyzji watykańskich na gruncie poszczególnych wspólnot, prowadzi do zobrazowania ich położenia wobec Nauczycielskiego Urzędu Kościoła, czyli do ich jedności lub jej braku ze Stolicą Apostolską.

3. Merytoryczna wartość rozprawy

W warstwie merytorycznej rozprawę należy pokreślić jej kompleksowość, zawiera bardzo wiele cennych refleksji związanych z *nadzwyczajną formą rytu rzymskiego*. Autor wydobywa z materiału źródłowego płaszczyzny ważne dla zrozumienia źródeł i w konsekwencji realizacji w życiu Kościoła równoległe dwóch rytów, które ani nie stoją w sprzeczności ze sobą, ani nie stanowią konkurencji, zaś w sposób kompleksowy się uzupełniają, stanowiąc *dwie formy rytu rzymskiego*. Ta osobliwość stanowi fenomen w historii Kościoła, gdyż do tej pory nie mieliśmy do czynienia z analogicznym zjawiskiem. Oryginalność pracy recenzowanej polega na tym, że zaprezentowano materiał w taki sposób, że dla laików staje się jasny i zrozumiały, a jednocześnie dla wszystkich specjalistów zainteresowanych problematyką, wyłania się wiele wątków które rozszerzają spektrum badawcze. Połączenie obu aspektów zaowocowało tym, że rozprawa doktorska jest bardzo obszerna i osiąga w paginacji liczbę 559.

W celu uniknięcia nieporządku, który mógłby pojawić się na bazie braku spójności w rozumieniu terminów, ks. Dawid Pietras przybliżył znaczenie pojęć zaczerpniętych zarówno z liturgiki, jak i prawa liturgicznego. W sposób szczególny, syntetycznie prezentuje ryt obrządku łacińskiego, które w dalszej części pracy znajdują swoje praktyczne odzwierciedlenie. Zaraz dalej Autor przybliżył przepisy odnowy liturgii przyjęte przez *Vaticanum II*. Często pojawiające się soborowe sformułowanie, zarówno w oficjalnych dokumentach jak i popularyzacji liturgii soborowej, to zdanie wskazujące na to, że liturgia jest szczytem do którego zmierza działalność Kościoła, a zarazem źródłem z którego wypływa cała jego moc (KL 10). Jednocześnie celebracje mają ukazać się w splendorze swojej godności i harmonii; stąd z należytą czcią i szacunkiem dla kultu Bożego, należy ją odnowić i przystosować do potrzeb epoki. W tym kontekście pojawiają się obok siebie dwa ważne słowa kluczowe: „tradycja” i „uprawniony postęp”. Dlatego postulowano, by wprowadzać nowości tylko wtedy, gdy wymaga tego dobro Kościoła, następnie zwiększyć czynny udział wiernych w liturgii oraz uprościć obrzędy, a ponadto rozbudować liturgię Słowa, zachować w liturgii język łaciński z przyjętymi wyjątkami, ponadto dostosować liturgię do charakteru i tradycji narodów, a w końcu położyć większy nacisk na duszpasterstwo liturgiczne. Tyle dezyderatów soborowych. W dalszej kolejności Doktorant wskazał na ich realizację w drodze decyzji papieskich polegających na wydawaniu rozmaitych dokumentów i powołaniu Papieskiej Komisji *Ecclesia Dei*. Działalność tejże komisji regulował najpierw Jan Paweł II, następnie ogromny wkład w jej usprawnieniu miał Benedykt XVI, aż w końcu papież Franciszek jej kompetencje przeniósł do ustanowionej sekcji Kongregacji Nauki Wiary (s. 24-102).

Kluczową, moim zdaniem, częścią recenzowanej dysertacji to rozdział drugi zatytułowany *Regulacje prawne celebracji obrzędów Mszy świętej nadzwyczajnej formy rytu rzymskiego* (s. 103-208). Ks. lic. mgr Dawid Pietras najpierw prezentuje bieg reform liturgii Mszy św. dokonujący się po zakończeniu ostatniego soboru: chodzi o stosunek władz Kościoła do Mszału z 1962 r., następnie przybliżył wdrażanie założeń reformy liturgii Słowa, potem kalendarza rzymskiego, dalej reform dotyczących muzyki sakralnej i sztuki kościelnej. Kluczowym punktem odniesienia jest Mszał Rzymski papieża Piusa V w edycji papieża Jana

XXIII z 1962 r. Następca na Stolicy Piotrowej papież Paweł VI wydał w 1970 r. zmodyfikowany mszał, uwzględniający postulaty soborowe. Promulgacja nowej księgi, zgodnie z intencją Prawodawcy sprawiła obrogację mszału z 1962 r. lub derogację polegającą na możliwości korzystania z dotychczas obowiązującego mszału w konkretnych przypadkach określonych w prawie. Ewaluacja przepisów nabrała nowego wymiaru wskutek opublikowania motu proprio *Summorum Pontificum* z 2007 r. autorstwa papieża Benedykta XVI. Wycofał poprzednie regulacje z 1984 r. i 1988 r., a wprowadził normy sprawowania liturgii Mszy św. według mszału papieża Jana XXIII z 1962 r. jako *formę extraordinaria rytu rzymskiego*. Określił wymogi, czyli kwalifikacje i przeszkody, stawiane kapłanom, którzy pragną celebrować tę liturgię. Udzielił jednocześnie każdemu regularnemu kanonicznie kapłanowi prawo do celebracji tej Mszy św. *sine populo*, do której też mogą przyłączyć się wierni. Innym ważnym elementem wspomnianego dokumentu z 2007 r. było zaznaczenie praw *stabilnej grupy wiernych (coetus fidelium)* do stałej celebracji Mszy św. Zgodę na tę celebrację ma udzielić proboszcz miejsca lub rektor kościoła, nie tylko incydentalnie, ale jako stałą możliwość celebracji w *formie nadzwyczajnej*. W dokumencie Benedykta XVI uwzględniono wiele innych szczegółów dotyczących celebracji Mszy św. z mszału Jana XXIII. Można pokusić się określeniem omawianego dokumentu jako kompleksowy. Tym samym niektóre zasady wprowadzone *Summorum Pontificum* stoją w opozycji wobec bieżących regulacji dyscyplinarnych zawartych w obowiązującym *Kodeksie Prawa Kanonicznego*. To oznacza, że skoro normy kodeksowe są nadrzędnymi, to należy ich przestrzegać. Dlatego regulacje dotyczące takich kwestii jak: miejsca i czasu sprawowania Mszy św., postu eucharystycznego, możliwości przyjmowania Komunii św. dwa razy w ciągu dnia, czy wydawania modlitewników lub mszalików dla wiernych, należy czerpać z Kodeksu Jana Pawła II. Stosować zaś należy przy sprawowaniu Mszy św. w *formie nadzwyczajnej* normy liturgiczne i dyscyplinarne z 1962 r. dotyczące np.: kalendarza liturgicznego i czytań (z wyjątkami), szafarzy Komunii św., sposobu jej udzielania, śpiewu i muzyki sakralnej, koncelebracji oraz posługi kobiet. Na uwagę zasługuje odwaga Doktoranta w krytycznej analizie przepisów prawnych. Na s. 171 podważa wskazania poszczególnych konferencji episkopatów, których nie można pogodzić z papieskim motu proprio z 2007 r.

Trzeci rozdział zatytułowany *Normy celebracji obrzędów Triduum Paschalnego, innych sakramentów i sakramentaliów nadzwyczajnej formy rytu rzymskiego*, stanowi uzupełnienie (logicznie rozdzielone) wobec rozdziału poprzedzającego (s. 209-265). Doktorant prezentację ważniejszych obrzędów (poza Mszą św.) o których traktuje *Summorum Pontificum* i następnie instrukcja *Universae Ecclesiae* autorstwa Papieskiej Komisji *Ecclesia Dei*. Podjęto omówienie następujących celebracji: Triduum Paschalne z Mszału Rzymskiego, sakrament chrztu, małżeństwa, pokuty i namaszczenia chorych z Rytuału Rzymskiego, następnie święcenia i bierzmowanie z Pontyfikału Rzymskiego. Ponadto Autor rozprawy poddał analizie księgi: Ceremoniał Biskupów, Brewiarz Rzymski, Martyrologium Romanum i Enchiridion Indulgentiarum. Wszystkie te księgi, a w związku z tym zawarte w nich obrzędy zostały zaprezentowane dwuetapowo: najpierw reforma przeprowadzona przed *Vaticanum II*, a następnie reforma po tymże soborze. Na takim tle reform ks. Pietras prezentuje istotne kanoniczne i liturgiczne kwestie związane z celebracją obrzędów z 1962 r., stosowane aktualnie jako *forma nadzwyczajna rytu rzymskiego*. I tak m.in. Doktorant

wskazuj, iż liturgię Triduum Paschalnego można zorganizować, w sytuacji wyjątkowej, w jednej świątyni w *obu formach rytu rzymskiego*. O takim przebiegu liturgii decyduje ordynariusz lub proboszcz miejsca. W przypadku poszczególnych sakramentów oraz sakramentaliów ważnym jest zachowanie integralności obrzędów poprzez respektowanie zawartych w rytuałach rubryk i nigryków. Jednocześnie koniecznym jest stosowanie norm dyscyplinarnych Kodeksu z 1983 r. chyba że nie dadzą się one pogodzić z obrzędami ksiąg liturgicznych. Stąd wskazanie na potrzebę wydania ksiąg dostosowanych szczególnie do bieżącej dyscypliny kościelnej, z zachowaniem niezmienionych obrzędów. Przykładem może posłużyć sprawowanie sakramentu pokuty z uwzględnieniem kar kościelnych, czy sakramentu małżeństwa z dyscypliną dotyczącą małżeństwa mieszanego, gdy zaś chodzi o chrzest, to kwestia warunków stawianych chrzestnym. Spore różnicowania należy też zauważyć korzystając z *Pontificale Romanum* z 1961/62 r. Kwestie związane z wejściem w stan duchowny czy inkardynacje – te i wiele innych zawiłości Doktorant poddaje wnikliwym analizom, wyprowadzając z nich pożyteczne wnioski dla korzystających z *nadzwyczajnej formy rytu rzymskiego*.

Tak jak dwa powyższe (II i III) rozdziały recenzowanej dysertacji stanowią uzupełniającą się całość, tak również kolejne dwa (IV i V) stanowią komplementarną całość. Pierwszy z nich *Status prawny wspólnot w jedności ze Stolicą Apostolską związanych z nadzwyczajną formą rytu rzymskiego* (s. 266-326), a drugi *Status prawny wspólnot bez jedności ze Stolicą Apostolską związanych z wcześniejszymi formami liturgii* (s. 327-396). Układ obu rozdziałów jest proporcjonalny: zaprezentowano najpierw największe wspólnoty, następnie te które ustępują zarówno rangą prawną jak i rozpiętością terytorialno-liczbową. Źródłem zaistnienia tych wspólnot było przywiązanie do celebracji liturgii z 1962 r. Dzięki erygowaniu wspólnot czy to dekretem biskupa diecezjalnego, czy Stolicy Apostolskiej powstały legalne społeczności cieszące się umocowaniem prawnym i wewnętrznymi regulacjami tj. konstytucje czy statuty. Największą spośród legalnie działających w ramach Kościoła katolickiego wspólnot, erygowaną w 2002 r. jest Administracja Apostolska Personalna Świętego Jana Marii Vianneya w Brazylii. Powołanie Administracji doprowadziło do ustabilizowania napięć i pojednania w ramach diecezji Campos, do jedności ze Stolicą Apostolską wróciły zakony i wspólnoty religijne. Ponadto tenże akt watykański, miał wpływ na dalsze kroki podejmowane przez Stolicę Apostolską w kierunku wdrażania *nadzwyczajnej formy rytu rzymskiego*. Autor monografii przybliży nie tylko przyczynki powstania wspólnoty, ale również struktury personalne i terytorialne. Następnym szczeblem w hierarchii wspólnot są stowarzyszenia życia apostolskiego (Bractwo Kapłańskie Świętego Piotra; Instytut Dobrego Pasterza), instytuty życia konsekrowanego, stowarzyszenia wiernych, aż wreszcie rozproszone parafie personalne, kościoły rektoralne i prowadzone duszpasterstwa. Wspólnym mianownikiem w/w jest umiłowanie *nadzwyczajnej formy rytu rzymskiego*, który stanowi niejako ich wspólny charyzmat. Kapłani wymienionych wspólnot celebrują liturgię jedynie w formie nadzwyczajnej, natomiast Administracja w Campos celebrowa ją jako *własny ryt*, co zostało zaaprobowane przez Stolicę Apostolską. Różnorodność i liczebność wspólnot zgromadzonych wokół swego „charyzmatu” świadczy jak bardzo była potrzebna aprobata Watykanu dla dalszego pielęgnowania liturgii w *formie nadzwyczajnej*.

Nie wszystkie jednak wspólnoty skorzystały z współpracy ze Stolicą Apostolską. O nich traktuje rozdział V rozprawy. Najbardziej znaną wspólnotą, w omawianym sektorze, jest Bractwo Kapłańskie Świętego Piusa X związane z abpem Lefebvre'em jej założycielem, erygowane w 1970 r. Tu analogicznie do poprzedniego rozdziału, Autor zarysował tło historyczne aż do współczesności, wskazał na aktualną pozycję prawną mającą związek z podejmowanymi ze strony Stolicy Apostolskiej działaniami naprawczymi. Przedstawiono w pracy aktualny status kanoniczny wspólnoty jako takiej, członków i sympatyków, przedstawiono struktury i formy działalności oraz wskazano na ważność/godziwość sprawowanych sakramentów. Poza wymienioną wspólnotą ks. Pietras przybliżył wspólnotę związaną z bpem Williamsonem oraz wspólnoty tzw. sedewakantystyczne, chodzi o nurty i wspólnoty odizolowane od siebie, próbujące odpowiedzieć na kryzys w Kościele po *Vaticanum II*. Wielość podejmowanych kroków ze strony Watykanu wobec wspólnot stanowiących podmiot badań w analizowanej części pracy doktorskiej, wymagała ogromnej czujności, złożoność problematyki życzyła sobie precyzyjności ze strony Autora. W gąszczu zagadnień Doktorant się nie pogubił, wręcz przeciwnie, w sposób precyzyjny zaprezentował materiał i wyciągnął wnioski.

Ostatni z sześciu rozdziałów stanowi niejako dopowiedzenie – uzupełnienie w poruszonym temacie, zatytułowany *Nadzwyczajna forma rytu rzymskiego w ujęciu liturgicznym (wybrane zagadnienia)*. We wprowadzeniu Autor podaje przekonujące argumenty uzasadniające obecność aspektów liturgicznych w rozprawie kanonistycznej. Zostały tu poruszone takie kwestie, jak *jedność w różnorodności* liturgii, chodzi o dodanie dawnych form liturgii do obowiązujących po *Vaticanum II* obrzędów i rytów. Następnie chodzi o kwestię asymilacji liturgii zreformowanej z liturgią sprzed 1962 r., czyli o potrzebę nowego ruchu liturgicznego albo reformy przeprowadzonej już *reformy*. W kolejnym kroku pojawia się nowy wątek rozważań nad istnieniem *hermeneutyki zerwania* lub *hermeneutyki ciągłości* w liturgii. Na tle tych rozważań warto zastanowić się nad formą aktywności udziału wiernych w liturgii, nad zorientowaniem liturgii w stronę wschodu, czy wreszcie nad stosowaniem języka łacińskiego. Nad tymi zagadnieniami pochylił się Doktorant w omawianej części. Poprzez rzetelne analizy dochodzi do konkluzji zawartych w podsumowaniu. Wskazuje na dokument Benedykta XVI *Summorum Pontificum* w którym liturgiczna różnorodność prowadzi do jedności kościelnej, poprzez wspólnie wyznawaną wiarę, zachowanie dyscypliny i sprawowanie sakramentów, zachowanie zasady *lex orandi – lex credendi*. W sprawie *hermeneutyki zerwania/kontynuacji* pojawia się wiele postulatów ukierunkowanych na potrzebę reformy działu soborowego, nazywając obecny stan Kościołem posoborowym stojącym w alternatywie do Kościoła przedpoborowego (chodzi o Sobór Watykański II). Taki stan rzeczy można zmienić poprzez nowy ruch liturgiczny przyczyniający się na nowo do odkrycia liturgicznego piękna w Mszałe papieża Pawła VI który jest kontynuatorem Mszału papieża Jana XXIII. Chodzi o poprawność w celebracji liturgii aktualnie obowiązującej, ubogaconej elementami stosowanymi w *formie nadzwyczajnej*. Oba etapy wzajemnie mają się dopełniać i ubogacać.

Kończąc tę część recenzji, w krótkim zestawieniu przedstawię nasuwające się uwagi:

a/ jak wcześniej wspomniałem, np. na s. 171 Autor dysertacji wchodzi w wyraźną polemikę z oficjalnym dokumentem Konferencji Episkopatu Polski; tok myślenia – wnioski zaprezentowany przez ks. Dawida Pietrasa jest poprawny i logiczny;

b/ na s. 242 w parafrazie przytoczono słowa papieża Pawła VI, gdyby to był cytat to mogłaby pozostać obecna wersja (*sakrament kapłaństwa*), zaś w parafrazie warto zapisać: sakrament święceń;

c/ wielkim atutem pracy Doktoranta jest przytaczanie oryginalnych miejsc źródłowych poszczególnych dokumentów, w dalszej kolejności ich oficjalne polskie brzmienie.

Zasygnalizowane uwagi w zasadniczej części mają charakter uznania i należytego szacunku dla Autora, jego pióra i umiejętności precyzowania myśli zawartych w rozprawie. Ogólnie, aspekt merytoryczny dysertacji jest jej mocną stroną. Wyszczególnione wątki mają na celu podkreślenie wkładu pracy Doktoranta na rzecz nauki polskiej, a jednocześnie mają pomóc w zwróceniu uwagi na detale, które podnoszą poziom badań naukowych ks. mgr. lic. Dawida Pietrasa. Powyższe zestawienie pozwala na ocenę bardzo dobrą dysertacji, pod względem merytorycznym.

4. Formalna wartość rozprawy

Rozprawa doktorska poddana recenzji jest poprawna od strony formalnej. Język którym się posługuje jest komunikatywny, łatwy w recepcji a jednocześnie cechujący się poziomem naukowym. Wydruk monografii nie budzi żadnych zastrzeżeń.

Rolą recenzenta jest wskazanie zarówno elementów stanowiących wartość i oryginalność badań naukowych dokonanych przez Autora dzieła, jak również wskazanie „słabych ogniw” lub wątpliwych rozwiązań podjętych dla osiągnięcia zamierzonego celu.

Z lektury pracy doktorskiej nasuwają się następujące spostrzeżenia:

a/ recenzowana praca jest sporządzona w sposób estetyczny;

b/ numeracja poszczególnych części pracy i ich podziały na mniejsze sekwencje są czytelne i logiczne;

c/ warstwa językowa zasadniczo budzi uznanie, ale pojawiły się pojedyncze tzw. literówki, np.: s. 63, 111 (przypis nr 53), 152, 207, 370 (przypis nr 218); innym problemem jest kwestia pisowni z wielkiej lub małej litery. Przykładem mogą posłużyć choćby zapisy ze s. 133 i 134, gdzie pojawia się słowo „Przeistoczenie” i „konsekracja”; konkretny papież zapisany małą literą – s. 358, zaś konkretne Administracja, Bractwo – zapisano z wielkiej np. s. 273, 283, 330, 356.

5. Wniosek końcowy

Dokonana recenzja rozprawy doktorskiej ks. mgr. lic. Daniela Pietrasa upoważnia do wyrażenia zasadnego uznania dla jego kanonicznych kwalifikacji. Autor wykazał się znajomością literatury przedmiotu, umiejętnością jej interpretacji i ukazania własnych wyników badań na bazie cytowanej bibliografii. Przedstawił precyzyjnie projekt badań, a następnie z sumiennością go przeprowadził. Trafnie dobrał metody badawcze i poprawnie się nimi posłużył. W ocenie i interpretacji wyników badań wykazała się naukową dojrzałością.

Z przekonaniem stwierdzam, że rozprawa doktorska ks. Daniela Pietrasa spełnia zarówno pod względem metodologicznym, jak i merytorycznym oraz formalnym wymagania stawiane przez *Ustawę o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki* z 1 października 2011 r. Dlatego występuję z wnioskiem do Rady Dyscypliny Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie o dopuszczenie ks. mgr. lic. Daniela Pietrasa do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

ks. prof. US dr hab. Kazimierz Dullak